

Pasaulyje būtų sunku aptikti kultūrą, kurioje muzika iš vis neegzistuočiau. Lyginant įvairių tautų muzikinę raišką rastume ir skirtumų ir bendrybių, tačiau kuo daugiau pavyzdžių apžvelgtume, tuo keblesnė taptų muzikos sąvokos apibrėžtis. Muzika įvairiais pavidalais mus lydi visą gyvenimą, ir priklausomai nuo kultūrinio konteksto, mes esame linkę ją suprasti labai nevienodai. Tiesa, iki garso įrašymo prietaisų atsiradimo, o po to ir iki galimybės laisvai tų įrašų klausytis, žmogaus muzikinį suvokimą lėmė tik tai, ką jis girdėjo realiame gyvenime – daugiausiai vokalinę bei instrumentinę muziką savo aplinkoje, prie kurios priprato nuo pat mažumės ir nejučia priėmė pats: ar tai būtų Afrikos genties tradicinės dainos, ar klasikinė muzika Vienoje. Tokiu metu, net neabejoju, jog žmonės būtų pribloškę tolimai kultūrai būdingas muzikavimo arba dainavimo stilius. Tokias patirtis sunku palyginti su šiandien beaugančiu muzikos suvokimu, kuomet galime klausytis viso pasaulio muzikos. Būtent šiuolaikinės technologijos (taip pat ir palengvėjusios sąlygos keliauti) yra dalis priežasčių, kodėl kasdien randasi nauji muzikos stiliai ar substiliai, kodėl populiarėja *world* stilius. Visa tai, ką girdime, daro įtaką ne tik muzikos suvokimui, skoniui, bet ir kūrybai. Tad matyt logiška, jog, sakykime, XVIII amžiaus žmogus muzikos sąvoką galėtų apibrėžti lengviau, nei mes, kurie jau girdėjome tiek daug.

Oksfordo žodynas muziką apibrėžia kaip *vokolinius ir (arba) instrumentinius garsus, kurie sujungti taip, kad sukurtų formas, harmonijos grožį ir emocijų išraišką*.¹ Kaip papildomi paaiškinimai dar duodami ir šie: *tai muzikos komponavimo ir atlikimo menas arba mokslas; garsas, priimamas kaip keliantis malonumą, harmoningas*.² Dėl kultūrinių kontekstų, formavusių mus, skirtumų, klausydami įvairių muzikos kūrinių, mes juos lengvai įvertintume – ar jie gražūs, harmoningi, ar ne. Tuo tarpu kiti galėtų teigti visai priešingai. Taigi, muzikos sąvoka nėra tiksli – jei individui kūrinys nėra keliantis malonumo ar nesuvokiamas kaip harmoningas, tai toks subjektyvus požiūris pačio kūrinio nepadaro ne muzika.

Nerandant vienareikšmiško visiems tinkamo muzikos sąvokos apibrėžimo, dar sunkiau kalbėti apie muzikos atsiradimą – tiek istorine, tiek mitologine prasme. Šiame darbe muzika laikysiu visus sąmoningai išgaunamus garsus, kurie nėra kalba ar natūraliai atsirandantys garsai, tačiau viskas, ką žmogus išgauna vokaliniu būdu siekdamas atitrūkti nuo įprastos kalbos bei muzikavimas bet kokiais instrumentais ar daiktais, kuriais tikslingai išgaunamas ritmas ar skirtingi aukščiai.

Šioje esė šiek tiek dėmesio skirsiu muzikos kilmės teorijoms, tačiau pagrindinis darbo tikslas – apžvelgti tiek didžiųjų civilizacijų, tiek tų kultūrų, kurios ilgiausiai išlaikė tradicinį gyvenimo būdą, muzikos kilmės sampratą: bus aptariami mitai, kuriais aiškinama muzikos atsiradimo istorija ar pagrindžiama būtinybė ją atlikti, bei šiek tiek archeologija, kuri padės įvaizdinti praeities užrašytus ar iš lūpų į lūpas perduotus pasakojimus.

¹ Oxford dictionaries online [žiūrėta 2018-06-03]
<<https://en.oxforddictionaries.com/definition/music>>

² Ten pat.

Galėtų atrodyti, jog lyginti indėnų muzikos suvokimą su senovės Graikijos – pernelyg rizikinga, bet abu arealai, kaip ir kiti, čia bus svarbūs, nes iš aukštųjų civilizacijų turime gausius senuosius rankraštynus, piešinius ir kitus šaltinius, liudijančius žmonių, gyvenusių prieš kelis tūkstančius metų, muzikos sampratą, o primityviosiomis vadinamos visuomenės, nors tokių senų šaltinių neturi, tačiau ligi šiol yra išlaikiusios archajinį mąstymą bei suvokimą, kuris gali pasitarnauti tyrinėjant mitinės muzikos kilmės klausimus. Būtent dėl šių priežasčių darbe bus apatariamos civilizaciniu požiūriu labai nevienodo lygmens kultūros.

Priešistorinės muzikos įrodymai šiandien – tai uolų piešiniai ir archeologų iškasti senieji instrumentai. Muziką kaip meną tyrinėti padeda išlikusios gaidos, manuskriptų iliustracijos, freskos ir kiti atvaizdai. Pati muzika mums nėra apčiuopiama. Instrumentus pagal piešinius ar radinius galima rekonstruoti ir siekti atkurti buvusį skambesį, tačiau kaip žmonės gilioje senovėje valdė vokalą, o juo labiau, kaip suprato muziką, nustatyti yra gerokai sunkiau. Istorinės muzikos kilmės teorijos ir mitinės teorijos yra daugiau nei skirtingos. Tai parodys tolesnis darbas.

XX amžiaus pradžioje, augant etnografinių tyrimų draugijoms ir vis didesnio populiarumo įgaunančiai Darvino teorijai, išpopuliarėjo idėjos, kad greta žmogaus ir muzika vystėsi evoliuciniu būdu. Jos prarado populiarumą prieš Antrąjį pasaulinį karą, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais – šios idėjos vėl pradėtos diskutuoti ir, jomis remiantis, imtasi tyrinėti muzikos kilmę (Dissanayake, Brandt, Merker).³ Įvairūs tyrinėtojai priėjo dviejų skirtingų išvadų: arba muzika yra šalutinis kognityvinio ir fiziologinio prisitaikymo produktas, arba, jog ji yra būdas pasiekti tam tikram tikslui, nešančiam naudą. Per pastaruosius dešimtmečius išryškėjo požiūriai, jog muzika radosi ne dėl prisitaikymo. Plačiai paplito Pinker suformuota idėja, kad kompleksinių garsų muzikos struktūrą lėmė kalbos, emocijų raiškos ir gera motorikos kontrolė, kuri vystėsi neturėdama sąryšio su kokybiška muzika. Nors muzika nėra tokia būtina išgyvenimui kaip valgymas ar kvėpavimas, bet, panašiai kaip kalba, ji pasitarnauja išreikšti emociją: *Jei muzika yra evoliucinio prisitaikymo pasekmė, tai jai būdinga sudėtinga genezė. Bet kokiam muzikiniam prisitaikymui būdinga rasti kartu su kitomis adaptacijomis, kurias reikėtų vadinti priešmuzikinėmis (pre-musical) arba primityviąja muzika (proto-musical).*⁴

Apžvelgiant pagrindines idėjas, kurios bando paaiškinti, kaip vystėsi mūsų muzikiniai gebėjimai, vertėtų paminėti šias: (1) muzika skatina ryšį tarp žmonių (Roederer, Papousek ir Dissanayake laikėsi nuomonės, kad muzika radosi iš kūdikio pastangų bendrauti su motina); (2) muzika – tai grupinės atrankos produktas (šios idėjos atstovai Shennan, Bowles ir Gintis teigė, kad muzikinis elgesys atitinka selekcijos modelius tiek individualiame, tiek

³ Cross, I.; Morley, I. The evolution of music: theories, definitions and the nature of the evidence. *Communicative Musicality*. 2009, Oxford University Press, Oxford, p. 61. [žiūrėta 2018-06-04]. <https://www.academia.edu/487141/The_evolution_of_music_theories_definitions_and_the_nature_of_the_evidence>

⁴ Huron, D. Is music an evolutionary adaptation? *Annals of the New York Academy of Science*. 2001, New York Academy of Sciences, New York, t. 930, p. 44. [žiūrėta 2018-05-04]. <<https://nyaspubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1749-6632.2001.tb05724.x>>

grupiniame lygmenyje (pvz., muzikinių elgesių atsiradimas kaip prosocialinė norma padėjo grupės koordinacijai, o tai galėjo vesti prie grupių augimo), kas įrodo, jog muzikinio elgesio raida ir sklaida yra įmanoma); (3) muzikinių signalų evoliucija palankiai vertina socio-emocinį ryšį (Brown, Scherer, Brandt ir Huron siūlo idėją, jog muzika ir kalba yra tos pačios komunikacinės sistemos kilmės; taip pat teigiama, jog tiek muzika, tiek kalba gali būti suvokiamos kaip funkcionuojančios fonologiniame ir prasmės lygiuose); (4) muzika skatina seksualinę atranką (pirmasis šios idėjos atstovas Darwin teigė, jog muzikos žmonijoje evoliucija kyla iš poravimosi metu skleidžiamų garsų, nurodydamas, jog beždžionių patinai leidžia itin didelio aukščio garsus, siūlydamiesi poruotis; Milleris, atskirai aptardamas šokį, balso valdymą ir ritmo pojūtį, teigė, jog muzikinis elgesys gali parodyti seksualinės ir fizinės būklės, amžiaus ir vaisingumo lygius).⁵

Viena iš muzikos kilmės teorijų teigia, jog muzika radosi iš gyvūnų balsų ir elgesio imitavimo. Bene visame pasaulyje buvo išplitusios animistinės religijos, totemizmas – tikėta, jog gentis yra kilusi iš tam tikro totemo. Pirmykščiam žmogui gyvūnai buvo būtini maistui ir aprangai, tad siekiant juos prisivilioti labai praversdavo gyvūnų garsų pamėgdžiojimai, kurie vėliau galėjo vystytis į vis sudėtingesnes formas.⁶ Apie seniausius archeologinius muzikos instrumentų



1 pav.

radinius, kurie tiesiogiai siejasi su prieš tai įvardinta paskirtimi, duomenų gausu: daugiausiai tai žmogaus, elnio, paukščio ar kitų gyvūnų kaulų pagamintos kelių skylučių fleitos. Paleolito gyvenvietėje Divje babe (Slovėnija) 1995 m. archeologinių kasinėjimų, kuriems vadovavo Ivan Turk, metu tarp gausybės kitų radinių (sumedžiotų gyvūnų kaulų, laužaviečių, primityvių darbo įrankių) buvo aptiktas ir meškos šlaunikaulis (žr.kairėje), turintis keturias skylutes.⁷ Šis vertingas radinys laikomas 50-60

tūkst. metų senumo ir priskiriamas neandertaliečiams. Ilgai ginčytasi, ar tai žmogaus rankomis pagamintas instrumentas, ar tos skylės – atsitiktinės. Ilgų

⁵ Cross, I.; Morley, I. The evolution of music: theories, definitions and the nature of the evidence. *Communicative Musicality*. 2009, Oxford University Press, Oxford, p. 62-65. [žiūrėta 2018-06-04]. <https://www.academia.edu/487141/The_evolution_of_music_theories_definitions_and_the_nature_of_the_evidence>

⁶ Montagu, J. How Music and Instruments Began: A Brief Overview of the Origin and Entire Development of Music from Its Earliest Stages. 2017. [žiūrėta 2018-06-04] <<http://www.jeremymontagu.co.uk/How%20Music%20and%20Instruments%20Began.pdf>>

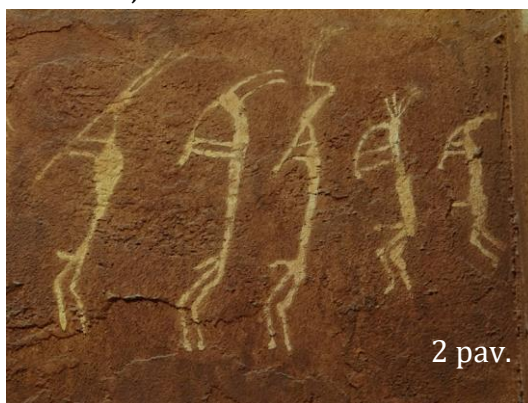
⁷ Neanderthal flute – the flute from Divje Babe. Narodni Muzej Slovenije (muziejaus vertybės detalus aprašas) [žiūrėta 2018-06-05] <http://www.nms.si/index.php?option=com_content&view=article&id=2089%3Aneandertaleva-pial-pial-iz-divjih-bab&catid=18%3Aznameniti-predmeti&Itemid=33&lang=en>

eksperimentinės archeologijos darbų dėka prieita išvados, jog tai – seniausias žinomas priešistorinis instrumentas.⁸

KAIP PRAEITIES ŽMONĖS SUPRATO MUZIKOS KILMĘ?

Šiaurės Amerikos indėnai

Nors indėnų muzikoje esama ir solo atliekamų kūrinių, tačiau labiausiai būdinga dainuoti didelėmis, net 100 žmonių kiekį viršijančiomis grupėmis. Plokščiagalviai indėnai (*Flathead Indians*) mano, jog kuo daugiau dainininkų, tuo geriau. Tam priežasčių yra ne viena: klaidos nublanksta, fiziškai tai paprasčiau, nes dainos itin ilgos, taip pat paaiškinama ir maginė prasmė – dainomis perteikti prašymai aukštesniosioms jėgoms, dainuojant dideliame būriui žmonių, tampa veiksmingi.⁹ Dažniausiai indėnų gentyse dainos, skirtos dainuoti didelėms grupėms žmonių, yra laikomos dievų kūryba, tuo tarpu solinės dainos – kartais pripažįstamos ir kaip žmogaus kūrybos vaisius, tiesa irgi dažnai užgimstantis traso metu. Dainos kartais yra pasiskolinamos iš kitų, o taip pat ir gali būti dovanojamos vieni kitiems.¹⁰ Panašu, jog daugumą dainų indėnai vis tik linkę suvokti kaip antgamtinių jėgų sukurtą muziką ir vizijų ar traso metu perduotą jiems, taip pat populiarus ir tikėjimas, jog muzikoje gyvena protėvių ir anapilin išėjusių didvyrių dvasios. Žodinėje tradicijoje gausu būgno ar muzikos kilmės aiškinamųjų pasakojimų, kuriuos reikėtų laikyti indėnų muzikos kaip maginės ar dieviškos kilmės sampratos pavyzdžiais. Merriam didžiajame veikle *The Anthropology of Music* (1964) nagrinėjamas ryšys tarp muzikos ir antgamtiškumo: pateikiami vietiniai tikėjimai, kuriuose būgnas kildinamas iš Kūrėjo, būgnininkas laikomas galinčiu arčiausiai prieiti prie Protėvių dvasios ir t.t.



2 pav.

Štai Abenaki indėnų genties legenda pasakoja, jog Kūrėjas, dalinęs visoms dvasioms vietas Žemėje, kūrybos įkarštyje išgirdo garsų dundesį iš kažkur toli. Tas griausmas artėjo, kol pakibo virš jo galvos. Kūrėjas paklausė: “Kas tu toks esi?”, o griausmas atsakė: “Aš esu būgno dvasia.”. Dar dvasia pridūrė, kad norėtų dalyvauti šiame didžiajame kūrybos procese ir padėti žmonėms dainuojant: *kai jie dainuos iš savo širdžių, aš dainuosiu taip pat, kaip plaka Motinos Žemės širdis. Šiuo būdu visa kūrinija dainuos harmonijoje.*¹¹ Taigi ši gentis tiki, jog nuo tada

⁸ Turk, I. Neanderthal flute. 2003. [žiūrėta 2018-06-05]

<<https://web.archive.org/web/20050410213933/http://www.uvi.si/eng/slovenia/background-information/neanderthal-flute/>>

⁹ Merriam, A. *The Anthropology of Music*. 1964, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, p. 73.

¹⁰ Ten pat, p. 74.

¹¹ Native American Legends. *The Story of the Drum. An Abenaki Legend*. [žiūrėta 2018-06-05]

būgnas, esantis visos muzikos centre, padeda maldoms, išsakomoms per dainų turinį, pasiekti Kūrėjo ausį.

Kitoje Šiaurės Amerikos indėnų legendoje, kuri paplitusi daugelyje genčių, pasakojama tokia istorija apie tai, kaip muzika atėjo į Žemę: žynys, kuris žinojo visas pasaulio kryptis ir dangų, ėjęs per Žemę ir pastebėjęs, kaip joje tylu. Išsikvietęs visų pasaulio krypčių vėjus, jis tarė: *Vėjau, pasaulis yra liūdnas ir praradęs viltis. Žemė yra pavargusi nuo tylos. <...> Mes turėtume duoti pasauliui muziką, kad ji pritartų aušrai, nušviestų žmonių svajones ir migdytų kūdikius motinų rankose. <...> Visas gyvenimas turėtų būti muzika! Eik, vėjau, per beribį liūdesį, kuris driekiasi tarp mėlyno dangaus dūmo ir neaprépiamų platybių aukščiau, į Saulės Rūmus. Ten mūsų Tėvas Saulė yra apsuptas muzikantų, kurių muzika yra nuostabi ir spinduliuoja saulės šviesą visomis kryptimis. Eik ten ir atnešk tuos muzikantus ir dainininkus mums.*¹² Toliau legenda pasakoja, kaip vėjas nukeliavo ant pasaulio stogo, kur stovėjo Saulės rūmai, o juose gyveno visos esamos melodijos. Saulė nenorėjo atiduoti muzikantų, gyvenusių greta, tad vėjas, įsiutintas Saulės savanaudiškumo, užtraukė juodus debesis ir žiebė žaibą, ir tamsa apsupo Saulės rūmus. Muzikantai ir dainininkai perėjo į vėjo pusę. Tada vėjas juos parnešė į Žemę. Anot legendos, visa, kas Žemėje buvo gyva, džiaugėsi muzikos atėjimu į šį pasaulį, o vėjas daugiau nebeliūdėjo, ir dainuodamas lakstė po visas keturias pasaulio kryptis nešiodamas muziką. Netrukus visa kūrinija išmokusi muzikuoti.

Kalbant apie konkrečias dievybes, kurių sfera buvo muzika, daugiausiai žinių turima apie hopių arba net visos pietvakarių Amerikos čiabuvių dievaitį, Kokopelli, kuris dar vadinamas kuprotuoju fleitos pūtiku (*hump-backed fluteplayer*). Pirminė šios dievybės sfera – vaisingumas (jis rūpinasi vaikų gimimu, žemdirbyste), tačiau taip pat jis reprezentuoja ir muzikos dvasią. Nors daugiausiai indėnų legendose ir mituose akcentuojamas jo kaip vaisingumo skatintojo vaidmuo, bet štai, pavyzdžiui, Aladdino tradicijoje, Kokopelli mainais pasiimdavęs pasenusias dainas, o už tai dovanodavo žmonėms naujas, ir jam buvo dėkojama ne tik už dainas, bet ir už gerą derlių.¹³ Visi paminėti pavyzdžiai patvirtina archajinę muzikos kilmės sampratą Šiaurės Amerikos čiabuvių kultūroje, pagal kurią muzika vienokiu ar kitokiu būdu buvo aukštesniųjų jėgų perduota žmonėms.



3 pav.

<<http://www.firstpeople.us/FP-HTML-Legends/TheStoryofTheDrum-Abenaki.html>>

¹² Native American Legends. How Music came to the Earth. An American Indian Legend – Nation Unknown. [žiūrėta 2018-06-05]

<<http://www.firstpeople.us/FP-HTML-Legends/HowMusicCameToTheEarth-Unknown.html>>

¹³ Young, John, V. Kokopelli: Casanova of the Cliff Dwellers; The hunchbacked flute player. 1990, Filter Press, Palmer Lake, CO, p. 15. [žiūrėta 2018-06-05]

<<https://archive.org/stream/kokopellicasanov00youn#page/14/mode/2up/search/music>>

Senovės graikai

Kalbant apie vieną svarbiausių Europos kultūros lopšių, pirmiausia derėtų prisiminti didžiuosius mąstytojus. Senovės graikai muziką kildino iš dievų. Pitagoras, Ciceronas manė, jog net visi dangaus kūnai, judėdami erdvėje, sudaro stebuklingą nežemišką harmoniją iš tam tikrų garsų, kurią girdėti gali tik tie žmonės, kurie moka išsižadėti žemiškų problemų ir dvasia pakilti į aukštybes. Būtent toks dvasios pakilimas ir laikytas įkvėpimu muzikos kūrybai.¹⁴ Muzika buvo itin aukštai vertinama ir laikyta vienu svarbiausių raiškos būdų. Graikų mitologija garsėja instrumentų turtingumu ir įvairove, legendos pasakoja apie muziką įvairiais aspektais. Išlikę mitologijos šaltiniai yra literatūriniai žodinės tradicijos perdirbiniai, papildyti ikonografija.¹⁵

Nagrinėjant graikų mitologiją atspirties tašku pravartu peržvelgti Hesiodo, graikų poeto, gyvenusio 700 metų prieš mūsų erą, veikalą *Teogonija*, kuris pasakoja apie pasaulio sutvėrimą ir dievų atsiradimą. Hesiodas savo poemą pradeda pasakojimu apie Helikono kalną (6)*¹⁶, nes būtent šio kalno mūzos, kaip toliau paaiškėja, jį išmokė dainuoti (30). Olimpo mūzos, vadinamos žodžio meistrėmis, poetui įteikia žydinčio lauro šakelę ir įpūtė jam dievišką dainą, kuria Hesiodas nuo šios akimirkos galės apdainuoti šlovę ir to, kas jau buvo, ir to, kas bus. Poetui buvo įsakyta kaskart tiek pradėdant, tiek baigiant, apdainuoti



nemirtinguosius dievus (37-42). Kaip toliau paaiškėja, pačios mūzos savo dieviškais balsais pradėdamos dainuoti Dievams, visuomet pradeda nuo pradžių pradžios – nuo Gajos, Urano bei jų vaikų (52-56).

Pačios mūzos yra dievų dukterys: jų tėvas – Dzeusas, o motina – atminties deivė Mnemosynė. Kiekviena mūza globojo skirtingas muzikos ar meno šakas: Euterpė – poeziją ir muziką, Talija – komediją ir piemenėlių dainas, Terpsichorė – šokius ir chorinį arba grupinį dainavimą, Eratė – lyrinę poeziją bei atkartojimus, Polymnija – šventas dainas ir oratorystę, o Kaliopė – epines poetas (90-95). Peršasi išvada, jog kadangi mūzų motina – atminties deivė, jų paskirtis buvo ne tik įkvėpti žmones dainuoti, bet ir prisiminti – panašu, jog greta dievų pagerbimo, vienu svarbiausių

¹⁴ Budriūnas A. Muzikos istorija. *Muzikos barai*, 1931, Kaunas, 2: p. 9. [žiūrėta 2018-06-05]
<https://issuu.com/lietuvosmuziksajunga/docs/mb_1931m_nr2issu>

¹⁵ Hatzinikolaou, A. The musical Heritage of Ancient Greece: mythology and the lyre. [žiūrėta 2018-06-05]
<<http://www.tar.gr/en/content/content/print.php?id=393>>

¹⁶ Hesiod: *Theogony, Works and Days*. Translated by A. Athanassakis. 1983, Johns Hopkins University Press, Baltimore. [žiūrėta 2018-06-05]
<http://tbabrennan.weebly.com/uploads/9/0/3/2/9032808/2_theogony.pdf>
* skaičius skliaustuose žymi komentuojamą strofą, pagal prieš tai nurodytą vertimą

muzikinių aspektų Graikijoje galėjo būti ir istorinės atminties išsaugojimas. Teogonijoje paminima, jog mūzos savo žaviais balsais apdainavo visam pasauliui nemirtingųjų (turbūt reikėtų suprasti – dievų) papročius bei įstatymus (78-80). Toliau paaiškinama, jog visi dainininkai bei grojantys lyra radosi iš mūzų bei dievo Apolono malonės. Jie laikyti palaimintaisiais – tais, kuriuos myli Mūzos, mat tik jos galėjo suteikti gebėjimą gražiai giedoti ir muzikuoti. Paprastas žmogus gali būti per liūdnas dainuoti, o jam gedint, gali baigtis ašaros. Tačiau jei dainius nuoširdžiai tarnauja mūzoms ir dainuoja apie praeities didvyrių žygdarbius bei Dievų šlovę, tai gedulas ar prasta nuotaika jį greitai palieka, nes muzikos dovana nedelsdama apšviečia jo mintis (109-119). Hesiodui muzikinis palaiminimas suteiktas būtent tam, kad galėtų apdainuoti dievus, jų papročius bei įstatymus, pradedant nuo pradžių pradžios: kaip atsirado žemė ir upės, kaip radosi patys dievai ir kaip jie tarpusavyje gyvena (120-134).

Be Apolono, muzikos ir šviesos dievo, kuris dažniausiai vaizduojamas grojantis auksine lyra, dar svarbiu šioje srityje laikomas ir Orfėjas. Jis graikų mitologijoje žinomas kaip didis muzikantas, kurio muzika apžavėdavo laukinius žvėris, judindavo akmenis bei medžius ir užšaldydavo upes.¹⁷



5 pav.

Mitologijoje lyros išradėjais laikomi Hermis su Orfėjumi. Archeologų seniausi rasti instrumentai Egėjo civilizacijoje – tai arfos, priklausiusios Kikladų kultūrai, datuojamai 3200 – 2000 m. prieš mūsų erą. Būtent šioje, kuri pavaizduota kairėje (5 pav.), tyrinėtojai pastebėjo paukščio galvos formos dekorą, vėliau tapusio būdingu ir Mino, Mikėnų ar Senovės Graikijos civilizacijose lyrų puošyboje. Manoma, kad šis radinys yra apeiginės paskirties – be to, jis rastas laidojimo vietovėje. Tyrinėtojai laikosi nuomonės, jog tradicinės lyros, kokios vėliau ir paplito, radosi ankstyvojoje Mino civilizacijos stadijoje.¹⁸ Archeologiniai graikų civilizacijos

radiniai yra itin gausūs ir pateikia daug vertingos medžiagos, įrodančios to meto žmonių muzikalumo lygį. Šiuo atveju itin gerai pasiteisintų išsamūs lyginamieji graikų mitologijos ir archeologijos tyrimai, kurie puikiai pasitarnautų platesnei senovės graikų muzikos kilmės sampratos analizei. Iš čia apžvelgtos medžiagos gana aišku, kad ir graikų kultūroje muzika buvo vienareikšmiškai kildinama iš dieviškojo pasaulio, o dainuojantys ar muzikuojantys žmonės buvo palaiminti.

Senovės Indija

Indija dar ir šiandien stebina pasaulį savita muzika, turinčia labai ilgą ir sudėtingą istoriją. Galbūt derėtų indų muzikos kilmės suvokimą pradėti

¹⁷ Hatzinikolaou, A. The musical Heritage of Ancient Greece: mythology and the lyre. [žiūrėta 2018-06-05]

<<http://www.tar.gr/en/content/content/print.php?id=393>>

¹⁸ Creese, E. D. The Origin of the Greek Tortoise-Shell Lyre. 1997, Dalhousie University Halifax, Nova Scotia, p. 11-13. [žiūrėta 2018-06-05]

<<https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk3/ftp04/mq24822.pdf>>

analizuoti nuo sanskrito skiemens *OM*, kurį induistai, džainistai, budistai ir kai kurie kiti indiškiosios kilmės religijų ar dvasinių judėjimų atstovai laiko šventu. Šis garsas žymi transcendentinį garsą, iš kurio vibracijų pagal hinduizmo mokymą atsirado *Visata*. Įdomu, kad iki šiol gyvuojanti meditacinė praktika yra tiesiogiai susijusi su pasaulio sukūrimu ir pirmaisiais garsais jame. Tikima, jog *OM* apibūdina aukščiausią Dievo įvaizdį: beformį, bekūnį Brahmaną, beasmenę pasaulio sielą. Šis paslaptingas ir šventas skiemuo pirmąkart paminėtas Upanišadose, simbolizuojantis Trejybę: Višnus, Šiva ir Brahma. Visos hinduizmo religijos *OM* laiko švenčiausia mantra. Garsai, sudarantys šį skiemeni, siejami su trimis sąmonės būklėmis: įprasto būdravimo, sapno ir gilaus miego be sapnų, o šias tris vainikuoja ketvirtoji – transcendentinė sąmonės būklė, kurioje ši tampa tapati Absoliutui. Visas *OM* paaiškinimas telpa *Mandūkja Upanišadoje*¹⁹. Beck, komentuodamas šventąjį garsą, rašė: *Dieviškumas hinduizmo kultūroje esmiškai yra patiriamas per garsą, <...> o teologiniai samprotavimai apie šventojo garso prigimtį – tai hinduizmo mysterium magnum.*²⁰

Nāda – tai senovinė Indų metafizinė sistema, kuri apima tiek filosofiją, tiek mediciną, tiek yra jogos forma. Teoriniai ir praktiniai sistemos aspektai yra grįsti prielaida, jog visata ir viskas, kas joje egzistuoja, įskaitant žmoniją, susideda iš garsų vibracijų, vadinamų *nāda*. Muzika buvo naudota daugumos indijos šventųjų (Kanakadasa, Thyagaraja, Kabir, Meerabai ir kt.) kaip ypač svarbus ir galingas įrankis pasiekti nirvaną. *Nāda* jogos praktikavimas – tai muzikinis individo kelias Aukščiausiojo link bei būdas puikiai kontroliuoti protą.²¹ Garsas, ypatingai pakrautas transcendentinės dvasinės jėgos, suvokiamas kaip vienintelis galingas principas, kuris kontroliuoja visas kitas apraiškas. Šiandien indai šiai tiesai turi daugybę įrodymų – dažniausiai prisimenami praeities grandai, tokie kaip XVI amžiuje gyvenęs kompozitorius Tansen, kuris, atlikdamas Megha ragą, sukėlė lietu, arba atlikdamas Deepak ragą – uždegė šviesą. Taip pat prisimenami ir Tibeto lamos, kurie pūsdami ragus, trimitus ir mušdami būgnus, išvaikydavo audros debesis arba gebėdavo prišaukti lietu, kai jo reikėdavo. Muzikinis poveikis gamtai indams yra akivaizdus ir neginčytinas – kobros ar raguočiai nurimsta grojant ramiai muzikai. Šiuos faktus jie taip pat linkę suvokti kaip aiškaus ryšio tarp garso ir proto egzistavimą – protas natūraliai linksta prie garso, pamiršdamas visą išorinį pasaulį.²² Skirtingų mantrų kartojimas, pagal senąją sampratą, formuoja atitinkamas formas (*Siva, Ashtakshara, Vishnu*). Teigiama, kad mantroje vibracijos, kurias sukelia atitinkamos natos, yra vienodai svarbios. Daug reikšmės suteikiama aukščiui ir spalvoms, egzistuojančioms nematomame muzikos pasaulyje, kurios iš mantrų išvysto atitinkamas formas, o kiekviena mantra yra skirta pasiekti

¹⁹ Beinorius, A. Upanišados. 2013, Vaga, Vilnius, p. 62-63.

²⁰ Ten pat, p. 34-35.

²¹ Chanda-Vaz, U. Indian Mythology & Music. 2013, Paper I, PG Diploma in Comparative Mythology, Dept. of Sanskrit, University of Mumbai, p. 3. [žiūrėta 2018-06-05] <https://www.academia.edu/8071182/Indian_Mythology_and_Music_Mythological_references_of_musical_instruments_and_vocal_traditions_in_ancient_Sanskrit_texts>

²² Sri Swami Sivananda. Tantra Yoga, Nada Yoga and Kriya Yoga. 1955, Yoga-Vedanta Forest University, Rishikesh, p. 108. [žiūrėta 2018-06-06] <<https://holybooks-lichtenbergpress.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Tantra-yoga-Nada-yoga-and-Kriya-yoga.pdf>>

skirtingoms dievybėms.²³ Garsams ir muzikai Indijoje visuomet buvo skiriama labai daug dėmesio, garsai grupuojami į stadijas ir grupes – šiai temai pilnai apžvelgti reikėtų atskiro darbo.



7 pav.

Indijoje esti daug religijų ir dar daugiau dievų, turinčių sąryšį su muzika. Šiame darbe aptarsiu Sarasvati (7 pav.) ir Krišna (8 pav.). Sarasvati buvo pirmą kartą paminėta Rigvedoje, o vėlesniuose religiniuose tekstuose ji laikoma sanskrito pradininke, menų ir mokslų globėja. Rigvedoje Sarasvati prašoma įkvėpimo ir suteikti neįveikiamą prieglobstį dainuojantiems.²⁴ Ji ir šiandien ypač garbinama pavasario pirmąją dieną, kuomet tikintieji jos meldžia palaiminimo savo knygoms ar muzikos instrumentams, o nemažai atlikėjų taip pat jai meldžiasi ir prieš pasirodymus. Krišna, vienas *Mahabharatos* herojų, Indijoje garbintas bent nuo IV a. prieš mūsų erą, o nuo praėjusio amžiaus 7-ojo dešimtmečio tapęs Tarptautinės

Krišnos sąmonės bendrijos pagrindine figūra ir Vakaruose, dažnai vaizduojamas kaip piemenukas, grojantis fleita (*venu, murali* arba *vamsi*).²⁵ Apie jį kalbėta *Rigvedoje, Niruktoje, Bhagavata purana* ir daugelyje kitų veikalų. Įdomu, jog būtent fleita yra tas instrumentas, (kaip dabar archeologiniai duomenys rodo – seniausias žinomas), be kurio ši dievybė retai vaizduojama. Fleita, tikėta, skleidė meilės garsą, be to, ja grojantis buvo natūraliai sekamas ne tik gyvūnų, bet ir žmonių, pamilusių tą garsą.²⁶ Tiesa, ji dažniausiai pagaminta iš bambuko, kuris, anot legendų yra tuščias iš vidaus, kaip ir žmogaus siela, jei ji nepašvęsta tarnystei Dievui. Vaišnavų apeigų esmė netgi dabar yra šventų vardų karotėjimas giesmėse šokant, nes dievas laikomas tuo, kuris šoka, kuris groja, kuris linksmas, tad ir jie Krišną šlovina būtent taip.



8 pav.

Senovės indai šventai tikėjo, jog muzika yra dieviškosios kilmės. Gryniausia garso forma buvo laikyta tolygia kosmoso

²³ Ten pat, p. 117.

²⁴ The Hymns of the Rigveda. 1889, Translated by Raph. T. H. Griffith, E. J. Lazarus, p. 242. [žiūrėta 2018-06-06] <<http://www.sanskritweb.net/rigveda/griffith.pdf>>

²⁵ Roda, A. Musical Instruments of the Indian Subcontinent. 2009. [žiūrėta 2018-06-06] <https://www.metmuseum.org/toah/hd/indi/hd_indi.htm>

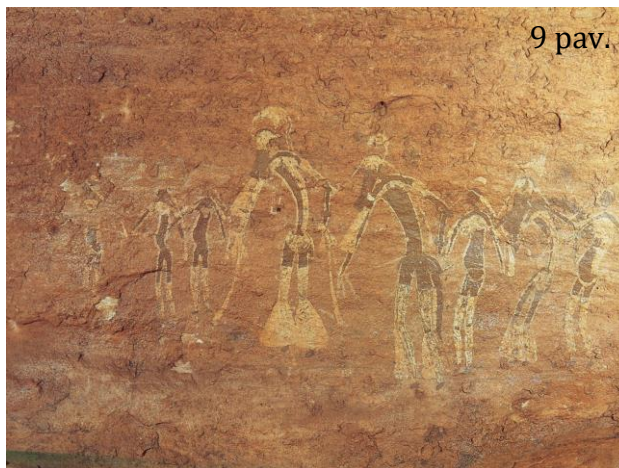
²⁶ Vaswani, T. L. Krishna's flute. 1922, Ganesh & Co., Madras, p. 39. [žiūrėta 2018-06-06] <<https://archive.org/stream/krishnasflute00vaswiala#page/n5/mode/2up>>

energijai. Viso to sekoje, muzika ir religija tapo visiems laikams itin artimomis. Klasikinės muzikos tradicija greičiausiai vystėsi iš Vedinio periodo giesmių ir poemų. Indų muzika radosi kelis tūkstančius metų vykstant skirtingų kultūrų asimiliacijai.²⁷

Afrikos gentys

Šioje potemėje Afrikos muzika bus laikomos muzikinės praktikos, įskaitant berberus, bušmenus, koikojus, basongus, kurių kultūros vystėsi pietinėje Afrikos dalyje. Šiaurės Afrika, kurioje VII amžiuje įsikūrė arabai, ir tos vietos kultūra ėmė vystytis skirtingai nuo likusios Afrikos, nebus nagrinėjama. Daugiausia tradicinė muzika Afrikoje buvo perduodama iš lūpų į lūpas. Apie gilią muzikos praeitį pasakoja išlikusieji uolų piešiniai. Šiuo metu seniausiuoju iš tokių laikomas Tassili-n-Ajjer, Alžyre 1956 m. atrastas piešinys (9 pav.), kuriame vaizduojama šokanti bendruomenė, ir kuris datuojamas 6 - 4 tūkst. m. prieš

mūsų erą.²⁸ Kadangi dauguma instrumentų nuo seno gaminti iš augalinių medžiagų, tokius laikus siekiančių jų radinių nėra, tačiau vėlesni radiniai byloja, jog buvo naudoti įvairūs būgnai, metaliniai varpeliai, ragai, lankinės liutnios, lamelafonai, ksilofonai, chordofonai ir kiti.²⁹



Afrikos gentims muzika nebuvo tik laisvalaikio leidimo forma ar kolektyvinį darbą lengvinantis dalykas, tačiau turėjo ir svarbią religinę funkciją. Tiesa, Afrikos muzikos dažnai nagrinėjama ir kaip kolektyvinio darbo sąlygota forma. Dauguma dainų atliekamos vienam dainuojant eilutę, o po to likusiems pakartojant, labai svarbu - ritmas.³⁰ Šis principas pasaulyje plačiai paplitęs. Hanas kartaginietis, pirmąkart lankydamas vakarinę Afrikos pakrantę V amžiuje prieš mūsų erą, *Periplus of Hanno* pažymėjo, jog kasdien regėjo tik miškus, o kasnakt – liepsnojančius laužus ir girdėjo fleitų, būgnų skambesį bei šūkčiojimus.³¹ Muzikavimas, kuris atitiktų tokį apibūdinimą, lengvai sutinkamas visoje vakarinėje Afrikoje ir šiandien, prisidedantis prie šokio, kultūrinių apeigų.

²⁷ Chanda-Vaz, U. Indian Mythology & Music. 2013, Paper I, PG Diploma in Comparative Mythology, Dept. of Sanskrit, University of Mumbai, p. 2.

²⁸ Tassili n'Ajjer [žiūrėta 2018-06-06]
<<https://whc.unesco.org/en/list/179>>

²⁹ Robotham D. K., Kubik G. African music [žiūrėta 2018-06-06]
<<https://www.britannica.com/art/African-music>>

³⁰ Estrella, E. African music [žiūrėta 2018-06-06] <<https://www.thoughtco.com/african-music-2456366>>

³¹ Hanno. The periplus of Hannon. 1864, Translated by K. Simonides, Trubner & Co, London, p. 31. [žiūrėta 2018-06-06] <<https://archive.org/details/periplushannone00hanngoog>>

Dainavimas šokant iki šiol yra svarbi gimimo, vestuvių, mirties, iniciacijų ritualų dalis, taip pat muzika svarbi apeigose, kurios skirtos melsti materialinės gerovės (pavyzdžiui, sėkmės medžioklėje). Bendras šokis su kaimynais gali pasitarnauti ir taikos užtikrinimui.³²

Merriam savo veikale daug nagrinėja basongus (10 pav.), priklausančius bantų etninei grupei, gyvenančius Demokratinėje Kongo Respublikoje. Jų pagrindinis dievas – kūrėjas, vadinamas Efile, tačiau tiesiogiai jam nėra aukojama – daugiau dėmesio skiriama šeimos protėvių kultui, kuriems ir



aukojamos aukos siekiant užsitikrinti gerbūvį.³³ Merriam savo knygoje pažymi, jog daina basongų kultūroje nėra mito ar legendos dalis, nors pats gebėjimas dainuoti ar groti muzikos instrumentais gautas iš dievo Efile Mukulu. Ši dievybė nėra suvokiama kaip muzikos sukūrėja ta prasme, kad pati dainuotų, – žmonės tiesiog skiria jai savo kūrybą. Basongai muzika laiko tik tai, ką daro žmogus, o gamta ar antgamtinės būtybės, jų nuomone, nemuzikuoja.³⁴ Ši gentis mano, jog muzikalumas yra neišvengiamai perduodamas tėvų ar protėvių vaikams, todėl negalintį muzikuoti žmogų tiesiog laiko neturėjusiu muzikalių protėvių.³⁵ Ši samprata gyva ir Europoje bei kitur. Dažnai garsūs muzikantai yra kilę iš muzikalių šeimų.

Merriam suvokė, jog kad ir kiek daug basongai supranta apie muziką ir sugeba ją apibūdinti, komentuoti, vis tik nesama vienos pagrindinės pirminės muzikos kilmės sampratos. Jaunesnieji sakėsi nežiną, kaip atsirado muzika, bet pridurdavo, jog jų tėvai ir seneliai jau muziką žinojo. Vyresnieji ją kildino iš Efile Mukulu, tačiau nesutarė tarpusavyje, ar ji iš dievybės atėjo tiesiogiai, ar per pasiuntinį.³⁶ Basongai tiki likimu (*kwelampungulu*): jie mano, jog Efile Mukulu žino kiekvieno gimusiojo likimą itin detalai – viską, kas ir kada nutiks jo gyvenime. Taigi, kai individas uždainuoja naują dainą, tai priimama, jog jis tampa tarpinininku tarp dievybės ir žmonių ir tas momentas suvokiamas, kaip numatytas tos dievybės iš anksto. Būtent dėl šios priežasties basongai nepriiama

³² Restrepo, L. G. I Traditional African Music. p. 12. [žiūrėta 2018-06-06]
<https://www.academia.edu/24417538/I_Traditional_African_Music>

³³ Songye. Art & Life in Africa. [žiūrėta 2018-06-06]
<<https://africa.uima.uiowa.edu/peoples/show/Songye>>

³⁴ Merriam, A. The Anthropology of Music. 1964, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, p. 65.

³⁵ Ten pat, p. 81.

³⁶ Ten pat, p. 74.

dainų autorysčių patys sakydami, jog Efile Mukulu taip buvo suplanavusi ir tarsi įdėjo naują dainą žmogui į lūpas.³⁷

Kitose Afrikos gentyse muzikavimas taip pat yra neatsiejama gyvenimo ir apeigų dalis, kuriose vienaip arba kitaip pasireiškia muzikos saitas su aukštesniųjų jėgų pasauliu. Ganoje gyvenanti Lobi etninė grupė yra viena iš daugelio regione, praktikuojanti animistinius tikėjimus. Šios grupės kontaktas su įvairiomis dvasiomis ypač intensyvus ir sudėtingas.³⁸ Dokumentiniame Patrick Kersalé filme *To the origins of music – Africa, Asia* parodoma, kaip Lobi genties žmonės ne tik improvizuodami dainuoja dainas pagal atliekamo darbo ritmą, bet ir naudoja varpelius kviesdami dvasias. Tuo tarpu Gan gentis leidžia dainuoti visiems, tačiau instrumentai daugiausia paklūsta vyrams – moterims galima groti tik vienu iš jų. Daugiausia gentis dainuoja dirbdami darbus. Muzikuoti pradedama dar vaikystėje – vaikai ne tik dainuoja savo malonumui, bet pilnavertiškai dalyvauja muzikuodami ir religinėse apeigose. Ypatingai filme nustebino scena, kurioje rodoma, kaip moterys dainuoja ratelį, o viena jų turi atbula kristi į kitų glėbį – šis šokis susijęs su vaisingumo skatinimu, moters sveikata. Ši gentis, panašiai kaip Lobi, norėdama prišaukti dvasias, barškina įvairiais barškalais, truputį pridainuodami. Dramblio kaulo krante ir Malyje gyvenanti Senufo gentis meldžiasi daugybei garbingų protėvių ir gamtos dvasių, iš kurių išskiriama Senoji Motina (*Maleeo*) ir Dievas Kūrėjas (*Kolotyolo*). Maleeo reprezentuoja šventieji būgnai, prieš kuriuos atvedami nusidėję. Gentyje pasireiškia noras užtikrinti gerą ryšį tarp gyvojo pasaulio ir protėvių.³⁹ Prieš tai minėtame filme parodyta laidotuvių scena: muzikantai per laidotuves groja visą dieną, kad žmonės galėtų iššokti savo skausmą ir pereitų į pakilesnę būseną. Dar viena laidotuvių apeiga – kūno klausinėjimas – giminaičiai ir artimieji susirenka užduoti kūnui paskutinius klausimus, o po to darkart pagrojama ksilofoniniu instrumentu taip pagerbiant atminimą.

Afrikos gentys itin daug muzikuoja ne tik kasdienybėje, bet ir apeigų bei ritualų metu, o muzika tampa arba ryšininuku tarp čia ir anapus, arba dievybių siunčiama žinute žmonėms, kuria jie mėgaujasi.

³⁷ Ten pat, p. 78.

³⁸ Lobi. Art & Life in Africa. [žiūrėta 2018-06-06]
<<https://africa.uima.uiowa.edu/peoples/show/Lobi>>

³⁹ Senufo. Art & Life in Africa. [žiūrėta 2018-06-06]
<<https://africa.uima.uiowa.edu/peoples/show/Senufo>>

Nors ir labai glaustai apžvelgtos šios be galo skirtingos kultūros, tačiau peršasi viena išvada – jog visos archajinį mąstymą turinčios tautos, ar tai būtų praeityje klestėjusios civilizacijos, ar vietinės gentinės kultūros, muziką kildino ar vis dar tebesieja su dieviškuoju pasauliu, kas visai nestebina pažiūrėjus iš kitos pusės – sunku būtų atrasti religiją, kuri neturėtų giesmių ar instrumentinės muzikos kurinių, šlovinančių Dievą. Nei viename nagrinėtų atvejų neteko aptikti, jog muzika būtų laikoma savaime suprantamu dalyku ar asmenine žmogaus kūryba. Senovės Graikija – Europos kultūros lopšys, kuriame užgimė aukštoji kultūra, senovės Indija – turinti be galo ilgą kultūros istoriją ir išsiskirianti savo unikalumu ir šiandien, Šiaurės Amerikos indėnai, su kuriais pirmą kartą europiečiai susidūrė palyginti ne taip ir seniai, bei Afrikos gentys, kurių savitumas nuo seno traukė etnografus bei kitus tyrinėtojus – siekiant suvokti visų šių kultūrų muzikos prigimties sampratą, mane vis nustebindavo tai vienas, tai kitas sampratos elementas, kuris lyg ir susisiedavo su kita kultūra. Kiekvienai iš šių kultūrų būdinga dievybė, kuri atnešė, padovanojo muziką, ar įkvėpė, globojo muzikantus, dainininkus ar pačią muziką. Tarp Šiaurės Amerikos čiabuvių ir Afrikos genčių galimas panašumas šiame aspekte tas, jog, kaip Merriam ir išskyrė, muzikos šaltiniai abiejose kultūrose gali būti antgamtiniai, individualios kūrybos ir taip pat skolinantis. Tuo tarpu, matyt esminis panašumas tarp Senovės Graikijos ir Indijos galėtų būti tas, jog didieji mąstytojai teigė, jog net visata yra pilna muzikinių garsų. Panašumai tarp Krišnos ir Kokopelli vaizdavimo su fleita kelia daugiau klausimų nei atsakymų ir skatina domėtis šia tema plačiau.

Pabaigai vertėtų prisiminti istorinę muzikos kilmę, kuri yra vis dar nagrinėjama ir apipinta daugybės teorijų, ir tikėtis, kad bendras istorinės ir mitinės muzikos kilmės tyrimas, kuriame pirmoji papildytų antrą ir atvirkščiai, ateityje sulauks daugiau dėmesio. Nors mūsų kultūroje bendrai mitologinių tyrimų gausu, bet būtų šaunu, jog rastųsi išsamūs tiriamieji darbai ir mitinės muzikos kilmės klausimais.

Iliustracijų šaltiniai:

1 pav.

http://www.nms.si/index.php?option=com_content&view=article&id=2089%3Aneandertaleva-pial-pial-iz-divjih-bab&catid=18%3Aznameniti-predmeti&Itemid=33&lang=en%3E

2 pav.

<https://reydekish.com/2016/08/01/la-veneracion-del-falo/>

3 pav.

<https://www.hcn.org/issues/46.4/the-geoglyph-guardian>

4 pav.

<https://qna.center/comments/answer/1771810>

5 pav.

<https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/47.100.1/>

6 pav.

<https://www.ancient.eu/image/4238/>

7 pav.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Saraswati_at_the_Brihadeshwara_temple,_Gangaikondacholapuram,_Tamil_Nadu.jpg

8 pav.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Krishna,_Somnathpur,_Karnataka.JPG

9 pav.

<https://www.britannica.com/art/African-music>

10 pav.

http://www.randafricanart.com/Songye_Kifwebe_female_MF.html